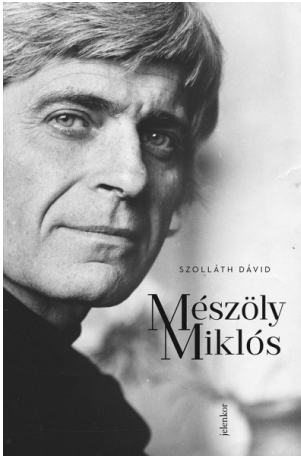

URBANIK TÍMEA

A monográfia mint kultikus biztonsági szelep

SZOLLÁTH DÁVID: MÉSZÖLY MIKLÓS

**Jelenkor Kiadó
Budapest, 2020
740 oldal, 5990 Ft**

„Ráfogás nélkül nincs rend, kultúra, biztonság, hit; nélküle meginog az egység békéje. A szabadság túlzása következne be, az anarchia vakító éjszakája. Kultikus biztonsági szelepre van szükség.” Mészöly Miklós: *Ürügy és színpad*. In: *A tágaság iskolája*.

A monográfia a rend egy formája. S egy ilyen sokrétű életműben, mint Mészöly Miklósé, az új monográfia is a rend különböző lehetséges formáit mutatja be. Mészöly Miklós 100 éve született, 20 éve halott, 25 éve, 1995-ben született munkásságáról az első monográfia, mely az egyik utolsó könyvével, a *Családáradással* egy évben jelent meg. Thomka Beáta karcsú, kék kismonográfiája elgondolkodtató párja volt a szintén a Kalligram Kiadó gondozásában megjelent beszélynek. Mindkettő sokat forgatott könyv lehetett az akkori olvasóknak. A monográfia kézikönyvként, tankönyvként és kalauzként szolgált a Mészöly-életműhöz. Hamarosan salátává vált a kezemben. Szerencsére néhány éve a Digitális Irodalmi Akadémián már elektronikus formában is elérhető Mészöly életműve mellett. A Mészölyről szóló irodalomtudományi diskurzus kiindulópontjává vált Thomka Beáta monográfiája, s az azt követő, különböző kötetekben megjelent munkái. Szolláth Dávid monográfiája a Mészöly-életművet megjelentető Jelenkor Kiadó sorozatának kísérő darabja. A monográfia a korábbi kismonográfia alapjaira épül, és utalásai révén magába foglalja a Thomka-kismonográfia utáni kiegészítéseit és újragondolásait is. Szolláth könyve méretét tekintve nagymonográfia, formailag a *Volt egyszer egy Közép-Európa* gyűjteményes Mészöly-kötethez áll közel. A kötet részben Szolláth eddigi, Mészölyvel foglalkozó tanulmányainak hol kronologikus, hol tematikus gyűjteménye, melyhez a Mészöly-életműsorozat szerkesztői írásai, előszavai és a korábban még nem publikált kritikátörténeti és hatástörténeti fejezetek is hozzátartoznak. Mindennek együttlátása és olva-

”

sása igazi centenáriumi szenzáció. Összefoglalás és nyitás ez a nagymonográfia, melynek válogatása a Mészöly művek közül erőteljesebb, kitekintései a különböző hatásokra és párhuzamokra tágasabbak, mint a kismonográfiáé. Kézikönyvként is használható részben, bár ebből a szempontból nagyon hiányzik a művek mutatója. Viszont van névmutató, amely a Mészöly körül kimutatott hálózatnak egyik formája és a benne való tájékozódás segítője, s a tartalomjegyzék részletes és pontos.

A monográfia szempontjai hiánypótlóak, a Mészöly-életmű összetett voltát folyamatosan szem előtt tartja. A műnemek terén nincsenek új kanonizálási javaslatok. Középpontjában a sokat tárgyalt és kanonizált prózai szövegek egy része és a drámák állnak. Kevés hangsúlyt kapnak így a legkorábbi szövegek, a mesék, a *Fekete gólya* című ifjúsági regény, a bábszínházhoz kapcsolódó művek. Pedig Mészöly még a 80-as évekbeli *Misi Mókus kalandjai* című bábfilm írójaként is szerepet vállal, s Tersánszky regényének átírásában minden bizonnyal szempont lehetett a hatalom működésének allegóriájaként való értelmezés, mely a monográfia egyik vezérfonala is. A versekről és azok irodalomtörténeti helyéről is kevés szó esik. Sajátos a monográfia viszonya a Mészöly-esszékhez. Egyrészt nem veszi át, illetve igyekszik minél kevésbé használni a Mészöly által az esszékben kínált fogalmakat, mely a recepció nagy részében megjelenik egyfajta alapként. S egy Beckettről szóló aprólékos elemzésben a Mészöly-esszé nem elég pontos és logikus voltát igyekszik bizonyítani. Itt a befektetett energia és eredménye nem áll arányban egymással. Mészöly esszéin nem érdemes számonkérni a filológiai pontosságot, nem azért olvassák és használják értelmezői. A mészölyi értekező nyelvtől és esszétől való elhatárolódás termékeny voltát az azokban való hibakeresés nem támogatja, épp ellenkezőleg.

Fényképek nincsenek a nagymonográfiában, viszont az életrajz sok kiegészítéssel szolgál a kismonográfiához képest. Az utóélet eseményeinek felsorolásából hiányzik a szegedi egy napos Dekonferencia említése a *Megbocsátásról*, melyen pedig maga a monográfus is előadott, és a könyvben van is róla szó.

A szakirodalmi utalások gyakran egy tanulmány említésénél maradnak, holott könyvekre és kötetrészletekre is lehetett volna hivatkozni például Görözdi Judit, Sággy Miklós írásai esetében.

Az integratív és dezintegratív kategóriák használata a monográfiában, melyek a különféle műfaji hagyományok keretrendszerihez való illeszkedést írják le, az életmű egyik első íróalteregőként értelmezett figuráját, az atlétát idézik fel. A nem a klasszikus versenytávokat kedvelő atléta lehetséges párhuzama ez a műfaji határokat folyamatosan fellazító, újragondoló íróval, akinek szándéka épp a megragadás teljességéhez választ részben tudatosan dezintegratív eszközöket.

A korai, de többször publikált novellák közül az első szövegértelmezés a *Koldustáncról* fontos és remek tisztázó része a monográfiának, ahol a szövegváltozatokra, az önértelmezésre, a kortárs recepcióra és az utóhatás lehetséges változataira is kiter Szolláth. Ezt a technikát követi a többi fejezetben is, mikor egy-egy mű áll a középpontban. A *Koldustánc* a megfigyelés és a hatalomgyakorlás legkorábbi mészölyi stúdiuma a monográfus szerint, melyet a *Magasiskola*, a *Jelentés öt egérről*, a *Saulus* és a *Film* követ majd a téma újabb és újabb próbáiként. A drámák is ennek a hatalmi kontextusnak a részei, s „az abszurdal folytatott eszmei vita színpadi analógiája” (327).

Törekszik a monográfia arra is, hogy történeté mesélje az írói alakulástörténetet. Ennek koherens voltát Mészöly mint főszereplő szavatolja, és helyenként a fejezetek átkötéseiben felbukkan ez a történetyszerűség.

Fontos kérdés, hogy a háborús tematika hogyan jelenik meg Mészölynél, különösen egy, a *Koldustáncban* érzékelhető mentalitású írónál. A hatalom mechanizmusára is kíváncsi író az emberi határsértések elemi és tömeges tapasztalatával mit tud kezdeni? A jogot végzett író világháborús tapasztalata mennyire volt vajon tanulmányainak felülírása? Főleg, ha abban a kontextusban nézzük, hogy Mészölyt a jogilag leírhatón túli és alatti, vagy az ő kedvelt irányjelölésével élve: mögötti, mennyire foglalkoztatta.

A háborús tapasztalatok és traumák gondolkodásbeli és főként írói, alkotói következményeivel igyekszik tudatosan számolni a monográfia. A háborús tematika egész ciklusát hozza létre Mészöly írásaiból. Nem túlhangsúlyozható, viszont a recepció részéről mégsem kielégítően tárgyalt eddig ez a szempont Mészöly írói munkásságában. Prózapoeitikailag a realizmus és alternatívái fejezet alatt vizsgálja Szolláth ezeket a szövegeket, melyekre már a kihagyások, sűrítések, elhallgatások különböző formái is jellemzők, s kimutatható a trauma és a poszttraumás szindróma működése.

A Mészöly-recepciót két nagyobb bontásban tárgyalja a monográfia, ezek fontos kulturális és recepciótörténeti részei a könyvnek. A hatvanas-nyolcvanas évekbeli kritikák esetében igyekszik a korszak esztétikai elvárásait, kritikai normáit figyelembevevő nyelvhasználatot is vizsgálni. E korszak kritikáinak tétje az egzisztencialista világnézet számonkérése Mészölyön. Egyes szerzők esetében plasztikusan kimutatásra kerül, hogyan működnek a háttérben Lukács György „exisztencializmusról” írott sorai. A politikai színezetű kritikai hangok után a marginalizálás technikáinak leírása következik, melyben például fiatal íróként tüntetik fel Mészölyt, s a „kísérletező író” kategóriába tolják, annak minden pejoratív jelentésével. A nyolcvanas-kilencvenes évek recepciója a kanonizálás folyamatát mutatja. Bár mindkét szakaszban vannak izgalmas véleménykülönbségeket jelentő írások.

Az *Alakulások* Mészöly egyik legmegosztóbb szövege volt irodalomtörténeti szempontból. Ikonikus az a Jelenkor-szám, amelyben Mészöly szövege két rögtön rá reflektáló irodalomtörténész írásával kísérve jelent meg két ellentétes értékítélet mentén. S különös fénytörést ad a helyzetnek, hogy Béládi Miklós és Szörényi László egyaránt a defenzív csoporthoz tartoztak a Mészöly-olvasás kapcsán. A monográfia több vitahelyzetet is felrajzol és a szakmai hagyomány és a szakmai közösség szemléleti fordulópontjaként jelöli meg az *Alakulások* recepcióját. Olyan, „a mimézis feladatát elvető, ehelyett a saját nyelvi természetére, megalkotottságára reflektáló prózai mű” (336), mely egy keletkező szöveg stilizált munkanaplója. Az *Alakulások* a korábbi Mészöly-írásoknál komolyabban épít a szövegköziségre, s törekszik a szövegátvételek mellérendelő viszonyára, s a vendégszöveg idegenségének megtartására. Az eredetiségnorma feladása is megtörténik. „Az *Alakulások* a rejtett, adaptív átvétel helyett az idegenség stilisztikai jeleit magukon hordozó vendégszövegek montázsra felé közelít. Vagyis az *Alakulások* esetében az intertextualitás kapcsán is elmondható, hogy Mészöly az integrációtól a dezintegráció felé mozdul el” (337). Itt kerül elemzésre az alkotómunkájában korlátozott művész önarcképe, s annak változatai a Mészöly-életműben, mely a monográfia egyik új megfigyelése. Az első típus erős politikai vonatkozásokat hordoz, Az *ablakmosó* Tomija, *A stiglic* elbeszélője, vagy *Az atléta halála* Bálintja rá a példa, a második típus megszállottan kutat, s alkot, az anyag ellenállása nem engedi a befejezést. A *Nyomozás 1–4.* elbeszélője,

a *Magyar novella* fényképésze, a *Film* rendező-elbeszélője sorolhatók ide. A harmadik típus az, aki elfogadja a káoszt, dolgozik vele, megfigyeli. Ennek a szemléletnek a képviselője Hildi, a *Levél a völgyből* s az *Alakulások* elbeszélője, ez utóbbiban olyan művészönarckép rajzolódik ki, melyből kihagyták a művész fogalmát (343). Az alkotói önarcképeket Szolláth párhuzamba helyezi a dezintegráció történetével, mely az elutasítástól az elfogadásig jut el, s az utolsó típus áll legközelebb az abszurd elfogadásához. A dezintegrációt minden elemzett szempontból megjeleníti a monográfus az *Alakulásokban*, majd a mézőlyi abszurd egyik példaszövegként határozza meg: „Az abszurd a létfelfogás, a hagyományértelmezés, az elbeszélő forma szintjén egyaránt tétje a szövegnek” (355).

A kései változatok, az úgynevezett pannon próza területén már nem a megjelenő kötetek rendjében halad a monográfus, hanem egy összegző formát használ áttekintésként és közelnézetben egyaránt. Pedig Mézőlynél különösen fontosak és talán egyre hangsúlyosabbak a kötetkompozíciók. Ezek elemzése helyett a *Volt egyszer egy Közép-Európa* kötetet mint a bevezetett tipológia álintegratív példáját tárgyalja. Itt kerül átgondolásra a kései Mézőly prózapoeitikája a García Márquez-i mágikus realizmussal összefüggésben.

Az összehasonlítás mint módszer a monográfia egyik alaptechnikája, mely egy részleges kauzális rendbe szervezi Mézőly munkásságát, okok és okozatok rendszerébe helyezi. Világirodalmi és magyar irodalmi kapcsolatok sokaságát sorakoztatja fel és elemzi Szolláth, s ez érdekes lehet a Mézőlyt, „önmagában [is] szép”-nek látó olvasóknak is. A kívülről hozott ismerőség egy új kontextusba állítja azt az életművet, amit eddig elsősorban a körön belül kívül állónak olvastunk. Sok minden olvasható így is, de vannak művek, melyeknek kevésbé lehet fellelni az elő vagy utóképet, s melyek az életmű belső szerveződése révén érhetők el.

S éppen az okozatiságra való rákérdezés a monográfia egyik legfontosabb megállapítása, melyet több Mézőly szövegben kimutat, kezdve a több szempontból példaértékű *Koldustánc* értelmezésében. A kauzalitásra való rákérdezés, majd annak elbizonytalanítása (*Saulus*) után a *Film* még felkínálja a lehetséges kapcsolódások játékát és részleges magyarázatait, az *Alakulások* már radikálisan vállalja a szövegszerűség és intertextualitás mellett az okozatiság elengedését. A kései Mézőlynél a mágikus realizmus is egyfajta rend, egy másfajta logika rendje, melyben legalább kétféle kauzalitás metszi egymást. A történelmi, az oknyomozó s a mágikus, a pszichológiai, az antropológiai mind együtt vannak jelen különféle hangsúlyokkal. Különböző rendstruktúrák együttlélése és együttlátása, láttatása jellemzi talán legjobban a kései Mézőlyt. Az író sokféle érdeklődését: filozófiai, történelmi, néprajzi, természettudományos és zeneit jól mutatják esszéi, műhelynaplói és könyvtára.

A monográfia hatástörténeti összehasonlításai és tanulmányai közül a legmarkánsabb a camus-i abszurdhoz való kapcsolódás bemutatása több művön keresztül és ennek a Beckett felé forduló változása. A világirodalmi párhuzamok segíthetik a megértést, az értelmezést és újabb remek belépőkként szolgálhatnak a reményteljesen sokasodó fordításokhoz.

A kortársak és az utóélet kapcsán a legtöbbször és legmélyebben felmerülő kapcsolat Nádas Péter prózája. E személyes és szövegközi kapcsolatokhoz újabb szempontokat ad a monográfia a Sensus csoport tanulmánykötetének gondolatmenetét folytatva és Bazsányi Sándor írásait idézve. A sokféleképpen értett Mézőly-hagyomány többféle lehetséges folytatásaként a következő szerzők kerülnek említésre: Németh Gábor, Darvasi László, Márton László, Láng Zsolt, Zoltán Gábor. A világirodalmi párhuzamokból a francia újregény, Camus,

Beckett, Marquez a legfontosabbak. Izgalmas párhuzamos olvasatok születnek Ottlik, Kertész, Esterházy és Bodor egy-egy írása kapcsán.

További intertextuális kapcsolatok és párhuzamok után és mellett a Mészöly-hagyaték, elsősorban a kéziratok feldolgozása, egy reménybeli kritikai kiadás az intratextuális mozgásokat is feltérképezheti. Az ügynöki jelentések Mészölyre vonatkozó adatai biográfiai, kultúr- és kapcsolattörténeti szempontból is fontos források lesznek, lennének. A Mészöly-értelmezés fontos állomása és a Mészöly-olvasás, -újravetítés méltó kísérője lehet az új monográfia, ahol a dezintegratív tendenciák mellé felsorakoznak a lehetséges hatástörténeti párhuzamos olvasatok.

